

УДК 343.3/.7 (477)

Г. С. КРАЙНИК,

канд. юрид. наук,
асистент кафедри кримінального права,
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ВИНА ЯК ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ

Проаналізовано вину як ознаку суб'єктивної сторони порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК України), змішану форму вини тощо.

Ключові слова: вина, суб'єктивна сторона злочину, змішана форма вини, порушення правил безпеки.

Як відомо, суб'єктивною стороною складу злочину визнають внутрішню, тобто психічну діяльність особи, що характеризує ставлення її свідомості та волі до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків [6, с. 46; 4, с. 152]. Суб'єктивну сторону злочину характеризують її ознаки – вина, мотив і мета. Ці ознаки тісно пов'язані між собою та мають важливе значення для встановлення характеру і ступеню суспільної небезпечності, а також караності злочину [12, с. 94]. Разом із тим, як слушно зазначає В. А. Ломако, їх зміст і значення у кожному випадку вчинення злочину є різними [23, с. 152]. Крім того, зазначена сукупність ознак у контексті обов'язковості їх встановлення притаманна далеко не всім злочинам. Ознаки суб'єктивної сторони або вказані у диспозиції закону, або визначаються самим характером посягання [9, с. 43]. Беззаперечною константою є лише обов'язковість вини для будь-якого злочину.

Метою статті є аналіз змісту вини як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 272 Кримінального кодексу України (далі – КК).

У статті не розглядатимуться мотиви та мета вчинення злочину, передбаченого ст. 272 КК, оскільки мета не є ознакою його суб'єктивної

сторони, тому що притаманна лише злочинам з прямим умислом [23, с. 173], а щодо мотивів, то у зв'язку зі значним обсягом матеріалу та дискусійністю питань наявності мотивів у необережних злочинах їх розгляду буде присвячено окрему роботу. Лише зазначимо: мотив є факультативною ознакою суб'єктивної сторони цього злочину, він знаходиться за межами його складу.

У теорії кримінального права зазначається, що суб'єктивна сторона складу злочину має значення:

1) *для наявності складу злочину*, оскільки є одним із чотирьох його обов'язкових елементів [Там само, с. 153], а згідно зі ст. 2 КК підставою кримінальної відповідальності є «вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом». Тобто *без суб'єктивної сторони відсутній склад злочину і підстава для кримінальної відповідальності*;

2) *для правильної кваліфікації злочинів* [Там само, с. 153]. Так, злочин, передбачений ст. 272 КК відсутній, якщо і до діяння, і до наслідків суб'єкт злочину ставився з прямим умислом. В останньому випадку вчинений злочин передбачений ст. 115 «Умисне вбивство»;

3) *для з'ясування суспільної небезпечності злочину та призначення належного виду та міри покарання* [Там само, с. 153]. Суспільна небезпечність злочину у значній мірі визначається і його суб'єктивною стороною [8, с. 201, 269]. Дійсно, за умисне вбивство двох або більше осіб за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України суд вправі призначати довічне позбавлення волі, а за вбивство двох або більше осіб, вчинене через необережність за ст. 119 КК України або порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою за ст. 272 КК – не більше восьми років;

4) *для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності* [21, с. 174-175]. Розділ IX Загальної частини КК «Звільнення від кримінальної відповідальності» у статтях 45–49 передбачає можливість за вчинення необережного злочину середньої тяжкості (таке звільнення може стосуватися ч. 1 ст. 272 КК) за наявності інших необхідних підстав. Якщо є усі

підстави, то звільнення від кримінальної відповідальності, наприклад, за ст. 45 у зв'язку з дійовим каяттям, за ст. 46 у зв'язку з примиренням з потерпілим та за ст. 49 у зв'язку з закінченням строків давності є не правом, а обов'язком суду;

5) для вирішення питання про звільнення від покарання та його відбування [21, с. 174, 176–180]. Розділ XII Загальної частини КК «Звільнення від покарання та його відбування». Зокрема, за ст. 75 КК «Звільнення від відбування покарання з випробуванням» можливе звільнення від покарання за ч. 1 або ч. 2 ст. 272 КК, якщо суд призначить покарання за ч. 1 ст. 272 – виправні роботи або обмеження волі, а за ч. 2 ст. 272 КК – обмеження волі або позбавлення волі на строк до п'яти років, крім того, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення (згідно з ч. 1 ст. 75 КК) про звільнення від відбування покарання з випробуванням, а також може відповідно до ст. 76 КК покласти на засудженого певні обов'язки.

Що стосується вини як обов'язкової ознаки злочину, то необхідно зазначити, що ст. 62 Конституції України закріплено принцип відповідальності за вчинений злочин лише за наявності вини, оскільки особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [19]. Аналогічні положення містяться і в ч. 2 ст. 2 КК. Визначення у Законі презумпції невинуватості, а також визначення поняття вини (ст. 23 КК), як умисної (ст. 24 КК), так і необережної (ст. 25 КК) [24], підтверджує загальний висновок про те, що законодавством України про кримінальну відповідальність повністю виключається об'єктивне ставлення, що кожна особа може бути визнана винуватою у вчиненні злочину лише судом й лише на суб'єктивних засадах, тобто лише тоді, коли ця особа під час вчинення злочину проявила свою волю і діяла свідомо [20, с. 6, 7; 11, с. 62]. Тому вина є обов'язковою ознакою будь-якого злочину. Вона нерозривно пов'язана з його

об'єктивними ознаками, її зміст відображають об'єктивні ознаки злочину, що характеризують його об'єкт (в окремих випадках – потерпілого), предмет та об'єктивну сторону. Тобто не існує абстрактної вини, відірваної від конкретного суспільно небезпечного діяння. Саме таке діяння і становить предметний зміст вини, її матеріальне наповнення [23, с. 154].

Вина передбачає правильне адекватне відображення у свідомості суб'єкта як юридичних, так і фактичних ознак злочину [Там само, с. 175-176]. Якщо встановлена і доведена вина суб'єкта злочину, то її вплив разом з іншими ознаками суб'єктивної сторони на міру відповідальності очевидний – в залежності від форми вини, змісту мотивів, проводиться розмежування діянь, що співпадають зовні, за об'єктивними ознаками; визначається стаття КК, за якою слід кваліфікувати злочин, встановлюються можливі підстави як для притягнення, так і для звільнення особи від кримінальної відповідальності за шкоду, що була заподіяна тощо [9, с. 104-105; 7, с. 144-145].

У нашому випадку диспозиція ст. 272 КК не містить жодних вказівок на форму та вид вини, з якими може бути вчинено цей злочин, а тому їх встановлення впливає з аналізу характеру посягання. Проте досить часто при вчиненні злочину, передбаченого цією статтею, між діянням і його наслідками має місце істотний розрив у часі, а тому можливим є й окремий розгляд психічного ставлення суб'єкта до діяння (порушення відповідних правил безпеки), а також до його суспільно небезпечних наслідків [29, с. 142; 7, с. 145-146].

Психічне ставлення суб'єкта до діяння у злочинах, пов'язаних з порушенням правил безпеки, з погляду О. О. Пашенка виражається у виді прямого умислу або злочинної недбалості. Слід зазначити, що законодавець безпосередньо не вимагає встановлення саме такого психічного ставлення суб'єкта злочину до діяння (див. ст. 25 КК), це залишається питанням теорії та практики.

Розглянемо психічне ставлення у виді *прямого умислу до діяння*. Під час умисного порушення таких правил суб'єкт усвідомлює, що його діяння завдає

шкоди відносинам безпеки у відповідній сфері і що воно суперечить інтересам осіб, які знаходяться у цій сфері. Для усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру діяння необхідне відображення (хоча б у загальних рисах) об'єкта злочину, якому спричиняється шкода. Стосовно порушення правил безпеки суб'єкт усвідомлює, що саме внаслідок його діяння (порушення) знижується рівень безпеки у відповідній сфері й через це можуть настати суспільно небезпечні наслідки у вигляді загибелі людей, забруднення довкілля, спричинення матеріальної шкоди тощо. Крім того, до змісту усвідомлення входить (хоча б у загальних рисах) передбачення розвитку причинного зв'язку [30, с. 75]. Цей висновок є справедливим і для порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Що стосується бажання щодо вчинення порушення, то тут доречним є судження В. П. Тихого стосовно того, що неможливо свідомо порушити правила безпеки, не бажаючи такого порушення [35, с. 53]. При цьому, якщо особа свідомо порушує правила безпеки, то вона усвідомлює і суспільну небезпечність та протиправність вчинюваного нею діяння. Усвідомлення порушення супроводжується бажанням такого порушення.

Наприклад, умисне ставлення до діяння було встановлене у вирокі Вугледарського міського суду Донецької обл. Згідно з вирок, *К., Б., П.* та *Ц.* стали вчотирьох штовхати вагони, щоб доставити її ближче до лави, не переконавшись у безпеці своїх дій [13]. При цьому, судом було встановлено, що ці особи усвідомлювали, що чинять всупереч встановленим правилам (порушують їх) та бажали діяти відповідним чином. Інший приклад. *З.*, усвідомлюючи, що заборонено спуск та підйом людей у клітках, завантажених повністю або частково вагою, дозволив *Д.* та *Б.* зайти на верхній поверх кліті та дав сигнал підйому машиністу на відправку кліті на поверхню шахти [34]. Як у першому, так і у другому наведених випадках особи усвідомлювали, що вчиняють діяння (порушення) і бажали його вчинити.

Можливе і необережне ставлення до порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. При цьому, як буде показано, тут

може мати місце лише злочинна недбалість. Така ситуація виникає в тих випадках, коли при вчиненні якої-небудь дії винна особа не усвідомлює, що вчиняє заборонене діяння або утримується від вчинення потрібного діяння, хоча в даній обстановці повинна була і могла це усвідомити. Такого роду порушення правил безпеки є результатом їх недотримання внаслідок неухайності, неакуратності, неохайності, простої забудькуватості [17, с. 69]. У разі, коли психічне ставлення виражається у виді злочинної недбалості, суб'єкт не усвідомлює, що його поведінка становить собою порушення певних правил безпеки, хоча повинен і міг це усвідомлювати [30, с. 75]. Так, *К.* видав учням, які не пройшли відповідного навчання, наряд на виконання у шахті робіт з підвищеною небезпекою. Крім того, він не забезпечив своєчасний профілактичний ремонт та огляд конвеєра, не організував роботи по усуненню виявлених раніш порушень правил безпеки (щодо необхідності огородити рухомі частини обладнання). Вчинені порушення призвели до смертельного травмування *І.* – учня підземного електрослюсаря [2]. Слідством і судом було доведено, що *К.* забув про необхідність проведення усунення порушень правил безпеки на відповідній ділянці та недбало ставився до виконання своїх обов'язків, хоча повинен був і міг діяти належним чином.

Таким чином, до діяння можливе психічне ставлення у виді прямого умислу (за умови усвідомлення суб'єктом злочину факту порушення правил безпеки), або злочинної недбалості (за відсутності такого усвідомлення). *Непрямий умисел до діяння* виключається у зв'язку з тим, що неможливо свідомо порушити правила безпеки, не бажаючи такого порушення. Злочинна самовпевненість до діяння недоречна у цій ситуації тому, що особа переважно не усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння і ні на що не розраховує для відвернення цього діяння та його наслідків.

Ставлення суб'єкта злочину до наслідків порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою завжди необережне. Воно полягає у злочинній самовпевненості або злочинній недбалості. Причому, при вчиненні діяння з прямим умислом до наслідків може бути вина лише у виді злочинної

самовпевненості. На наш погляд, вчинення спеціальним суб'єктом, який притаманний злочину, передбаченому ст. 272 КК, порушення правил безпеки з прямим умислом виключає злочинну недбалість, тому що особа, яка пройшла спеціальну підготовку (отримала інструктаж тощо) до початку виконання робіт з підвищеною небезпекою, не може не усвідомлювати не тільки суспільної небезпечності та протиправності свого діяння, внаслідок тих знань, які їй були надані, але й можливості настання від нього певних суспільно небезпечних наслідків.

У випадках, коли професійні якості особи не відповідають посаді, яку вона обіймає (набула її за неправомірну вигоду або придбала диплом чи інший документ про здобуття нею певної кваліфікації), означає, що і ставлення до діяння може бути у такої особи лише злочинно недбалим, адже за браком фахових знань вона не здатна усвідомлювати суспільну небезпечність своєї поведінки. У такому разі ставлення до суспільно небезпечних наслідків може бути лише у виді злочинної недбалості, за умови наявності всіх ознак такого виду вини. Крім того, слід зазначити, що при дослідженні судових вироків за ст. 272 КК нам не вдалося відшукати випадків, коли б при умисному порушенні правил безпеки суди при цьому стверджували, що ставлення суб'єкта до наслідків було у виді злочинної недбалості [7, с. 150].

При злочинній самовпевненості, яка є психічним продовженням умисного ставлення особи до діяння, суб'єкт злочину передбачає як фактичні ознаки можливих наслідків такого діяння (нещасні випадки з людьми аж до смерті, руйнування або пошкодження знарядь праці, будівель та інші подібні за тяжкістю наслідки), так і їх суспільно небезпечний характер [15, с. 130].

Характер передбачення при злочинній самовпевненості є абстрактним. У таких випадках суб'єкт передбачає, що діяння, подібні тому, що ним вчиняються, тобто порушення правил безпеки, взагалі-то призводить до настання суспільно небезпечних наслідків (нещасні випадки, смерть людей тощо), але вчинюване ним порушення таких наслідків не повинно викликати. Тому в конкретній виробничій ситуації особа не усвідомлює реального

причинного зв'язку (або можливості такого розвитку) між своїм діянням і його суспільно небезпечними наслідками, хоча могла би це зробити при більшому напруженні своїх психічних можливостей [6, с. 293].

Отже, інтелектуальний момент злочинної самовпевненості зумовлений достеменним знанням суб'єкта злочину про те, що допущене ним порушення правил безпеки, взагалі-то може призвести до настання суспільно небезпечних наслідків, але вважає, що безпосередньо вчинюване ним порушення таких наслідків не повинно викликати. Іншими словами, суб'єкт злочину, який діє зі злочинною самовпевненістю, у своєму передбаченні суспільно небезпечних наслідків абстрагується від реальної ситуації, що є у дійсності, та не поширює на неї можливість настання таких наслідків.

Для всебічної характеристики необережної вини важливо з'ясувати особливості вольового моменту злочинної самовпевненості. Він полягає в тому, що суб'єкт злочину легковажно розраховує на відвернення суспільно небезпечних наслідків. При цьому розраховує на цілком реальні обставини. Це – особисті риси – вміння, досвід, майстерність тощо; дії інших учасників виробництва; технічні можливості виробничих систем (машин, механізмів, комп'ютерів); фізичні або хімічні закони; вплив виробничої обстановки (задана система функціонування виробничих процесів) та ін. [Там само, с. 294]. Відповідний розрахунок є самовпевненим внаслідок недостатньо серйозного підходу до оцінки конкретних обставин. Самовпевнений розрахунок є лише за умови, що він підкріплений не загальними міркуваннями, чи абстрактними посиленнями на життєвий досвід, а активними, такими, що заслуговують на увагу, заходами безпеки, яких виявляється у конкретній ситуації усе ж недостатньо.

Так, у вирокі Калінінського суду м. Горлівки вказано, що, *виявляючи злочинну самовпевненість та злочинну недбалість*, підсудний Г., не перевіривши концентрацію газу метану та не отримавши дозволу начальника зміни, пропустив Л. за пост охоронної зони, чим завідомо створив загрозу загибелі Л. або настання інших тяжких наслідків [1]. У наведеному випадку неприпустимим є поєднання

ознак злочинної самовпевненості та злочинної недбалості щодо наслідків (суб'єкт злочину просто не міг усвідомлювати та не усвідомлювати суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачати і не передбачати можливість настання наслідків). Суду слід було зазначити один вид необережності – злочинну самовпевненість або злочинну недбалість. Але це стосується лише випадків, коли є одне порушення і один наслідок (тут варто розглядати окремо психічне ставлення окремо до діяння та до наслідку). Інша ситуація при множинності діянь, де потребує встановлення психічне ставлення суб'єкта злочину до кожного з діянь, які утворюють цю множинність, та до кожного з суспільно небезпечних наслідків, а якщо був один наслідок – слід з'ясувати, яке з низки порушень було визначальним, головною умовою настання наслідку.

У випадках ставлення до діяння (порушення правил безпеки) зі злочинною недбалістю, можливе лише таке ж саме ставлення і до його наслідків. Це зумовлено тим, що не усвідомлюючи суспільної небезпечності свого діяння, особа також не передбачає і його наслідки, тобто може мати місце лише злочинна недбалість (за наявності її критеріїв). Так, *Д.*, не переконавшись у тому, що діє безпечно для інших осіб, подав напругу на розподільчий пункт допоміжного підйому. Бригадир електрослюсарів *М.* з дозволу *Д.* підключив кабель електродвигуна, що випробувався, у результаті чого *М.* отримав ураження електричним струмом у 6000 вольт, чим йому була заподіяна травма правої руки та правої ноги [4]. У іншому випадку, що ілюструє ставлення до діяння, *Ч.*, проявляючи злочинну недбалість, без проведення цільового інструктажу безпосередньо на робочому місці видав наряд на виконання робіт у штреку, що мав порушення паспорту кріплення, що спричинило травмування *К.* та створило загрозу загибелі людей [3].

Слід звернути увагу, що окремі науковці, визнаючи за загальним правилом необережну форму вини щодо наслідків у виді реального заподіяння шкоди, допускають щодо можливості заподіяння шкоди також непрямий умисел [Там само, с. 721; 37, с. 474]. Зокрема, І. П. Лановенко та Г. І. Чангулі вважали, що злочинне порушення правил охорони праці, що викликало реальні

наслідки (наприклад, травмування працівника), може бути вчинено, хоча й у виключних випадках, умисно, з непрямым умислом [26, с. 33, 144].

В. І. Борисов з цим висновком не погоджується. Дійсно, у випадках, коли щодо наслідків особа діяла з умислом, у тому числі з непрямым, вчинюване діяння залежно від мотивів, якими керувався винний, кваліфікується як злочин проти особи. Умисел до наслідків діяння різко змінює сутність злочинного посягання, трансформує порушення правил безпеки (як і у випадках порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. – Г. К.) в один із можливих способів заподіяння, наприклад, смерті, тілесних ушкоджень чи матеріальної шкоди [10, с. 45; 27, с. 52].

У випадках ставлення до порушення з прямим умислом та самовпевненого ставлення до наслідків, суб'єктивна сторона злочину, що досліджується, характеризується *змішаною формою вини*.

Слід зазначити, що в науці кримінального права питання про змішану форму вини вирішується неоднозначно, є дискусійним. Окремі вчені дотримуються погляду, що злочин може бути лише умисним або необережним [32, с. 111–114; 33, с. 67]. Зазначається навіть, що склади з невизначеною формою вини у цивілізованому законодавстві неприпустимі [27, с. 57–61]. Проте значна кількість вчених допускає наявність змішаної форми вини, що не підпадає повністю під ознаки умислу або необережності, проте не виходить за рамки цих форм вини. У науці кримінального права на підставі аналізу деяких статей Особливої частини КК розроблено поняття змішаної форми вини (іноді її називають «складною» або «подвійною» як синоніми слову «змішана»), вкладаючи у них один і той же зміст [17, с. 67; 23, с. 170-171]. Прихильники змішаної форми вини зазначають, що така форма вини не виключається чинним законодавством, її визнання не суперечить закону [Там само, с. 66; 31, с. 16, 27; 10, с. 44; 6, с. 57; 28, с. 627-628].

Проблема змішаної форми вини ставала предметом наукових досліджень В. І. Борисова, П. С. Дагеля, С. В. Гізімчука, Е. М. Зінченка, В. Ф. Кириченка, Н. Ф. Кузнецової, П. С. Матишевського, В. А. Мисливого, В. А. Нерсисяна,

О. О. Пащенко, А. О. Пінаєва, О. І. Рарога, О. Я. Светлова, М. І. Хавронюка, В. М. Федитника та інших науковців.

Про можливість «ускладнення» вини одним з перших ще на початку XIX ст. писав німецький криміналіст А. Фейєрбах. Розглядаючи поняття непрямого умислу, за наявності якого особі інкримінувалися всі наслідки умисно вчиненого діяння, він звернув увагу на здатність злочинного діяння окрім бажаних наслідків викликати і інші, які не охоплювалися умислом суб'єкта. Бувають такі випадки, зазначав автор, що злий намір та необережність разом поєднуються: коли метою злочину є протизаконний наслідок, однак діянням, яким досягалася ця мета, було заподіяно інший наслідок, який винний як можливу подію чи наслідок свого діяння передбачав або міг передбачити. Таке поєднання умислу та необережності в одному злочині А. Фейєрбах запропонував називати необережністю, яка детермінована умислом [39, с. 55-56]. Тобто коли йдеться про змішану форму вини, це «змішана» з умислом необережність. Змішана форма вини є у випадку наявності неоднакового психічного ставлення суб'єкта злочину до самого суспільно небезпечного діяння та суспільно небезпечних наслідків [40, с. 63].

Змішана форма вини є різним психічним ставленням особи у формі умислу та необережності до різних об'єктивних ознак одного й того самого злочину [23, с. 171].

Оскільки зміст вини визначається психічним ставленням особи не тільки до об'єкта, а й до об'єктивної сторони конкретного злочину, то вина повинна відображати складний характер об'єктивних ознак конкретного злочину. До злочинів зі змішаною формою вини належать ті злочини, в яких діяння, що являє собою порушення яких-небудь правил безпеки, саме по собі, у відриві від наслідків є адміністративним чи дисциплінарним правопорушенням, і тільки настання суспільно небезпечних наслідків, причинно пов'язаних з діянням, робить все вчинене злочином. У цих злочинах порушення правил може бути як умисним, так і необережним, але ставлення до наслідків виражається тільки в необережності. Тому, коли винний порушує правила умисно, а злочин в цілому є

необережним, то в таких випадках і має місце змішана форма вини: до діяння – умисел, а до наслідків – необережність.

Як бачимо, за наявності змішаної форми вини важливим є питання про те, яким у цілому є злочин, вчинений його суб'єктом, – умисним чи необережним. Це має важливе практичне значення. Тому при змішаній формі вини треба визначити, до яких злочинів – умисних чи необережних – слід віднести вчинений злочин. Вирішення цього питання залежить від того, яка об'єктивна ознака певного виду злочину є визначальною для визнання діяння злочином і оцінки ступеня його суспільної небезпечності [23, с. 172] (діяння чи його наслідки. – Г. К.).

Стаття 23 КК визначає вину як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Звідси деякі науковці роблять висновок, що ніяких інших форм вини, окрім умислу та необережності, закон не знає [33, с. 65–68; 22, с. 5–7]. Проте А. П. Козлов зауважує, що умисел та необережність – це категорії легально-наукові і всю багатогранність психічного ставлення особи вони охоплювати не в змозі, оскільки психіка людини більш багатогранна. У реальній психіці виникає таке ставлення до вчинюваного, яке не входить у формалізовані законом випадки. Тому в теорії кримінального права здавна ведуться дискусії про існування більш складних різновидів вини, які не обмежуються ні умислом, ні необережністю [18, с. 647-648].

У КК надано визначення злочинів, суб'єктивна сторона яких не вписується в законодавче формулювання ні умислу, ні необережності. Ця проблема багатьма вченими-науковцями з кримінального права визнається однією з найбільш складних та суперечливих [31, с. 3–5; 14, с. 419]. Висловлено думки і про те, що паралельне існування двох форм вини у кваліфікуючих складах злочинів не створює нової, відмінної від умислу та необережності форми вини, тому правильніше називати таке поєднання не змішаною, складною чи подвійною формою вини, а злочинами з двома формами вини, як іноді це робиться в юридичній літературі [36, с. 187-188].

Однак значна кількість дослідників називає таку форму вини саме змішаною [10, с. 44; 31, с. 16, 27; 28, с. 627-628; 22, с. 5–7; 16, с. 154].

Е. М. Зінченко слушно зазначив, що аргументи противників визнання змішаної форми вини, які містяться у юридичній літературі, не спростовують її існування. По-перше, вина визначається як психічне ставлення винного до діяння та його наслідків. Звідси визначення її форми також повинно містити характеристику ставлення і до діяння, і до наслідку. По-друге, єдине психічне ставлення, що складає зміст вини, у дійсності може бути неоднорідним щодо діяння та наслідків. По-третє, підставою для визнання змішаної вини є усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру самого діяння при необережному ставленні до наслідків, коли таке усвідомлення виключається. По-четверте, психічне ставлення суб'єкта може бути неоднорідним щодо різних об'єктивних ознак злочину: одні елементи цього психічного ставлення характерні для необережності. Власне на цьому і побудована змішана форма вини у кримінальному праві [13, с. 67]. А. О. Пінаєв визнає вимогу про цілісний розгляд психічного ставлення винного до злочину, проте вважає, що у деяких випадках закріплених законодавством форм вини для цього недостатньо. Використання лише необережної чи лише умисної форми вини не дозволяє повністю охарактеризувати психічні процеси, що відбуваються у свідомості особи при вчиненні деяких злочинів [31].

Усе це дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Порухення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК) може бути вчинене зі *змішаною формою вини* або лише з *необережності*. При змішаній формі вини ставлення суб'єкта злочину до діяння відповідає ознакам прямого умислу, а до наслідків – злочинної самовпевненості. Що стосується випадків необережного ставлення суб'єкта злочину до діяння і наслідків, то воно відбувається в межах одного виду необережності – злочинної недбалості. Звідси, суб'єктивна сторона порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою характеризується *змішаною формою вини* або *виною у формі необережності*.

2. Доцільність виокремлення змішаної форми вини полягає в тому, що вона дає можливість: 1) конкретизувати ступінь суспільної небезпечності злочину; 2) визначити правильну кваліфікацію; 3) відмежувати близькі за об'єктивними ознаками склади злочинів [21, с. 116].

3. Суб'єктивна сторона складу злочину, а отже і вина як її обов'язкова ознака мають значення:

- 1) для наявності складу злочину;
- 2) для правильної кваліфікації злочинів;
- 3) для з'ясування суспільної небезпечності злочину та призначення належного виду та міри покарання;
- 4) для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності;
- 5) для вирішення питання про звільнення від покарання та його відбування.

Список літератури:

1. Архів Калінінського районного суду м. Горлівки Донецької обл. за 2003 р. – Справа № 1-367/03. Вирок від 28.07.2003 р.
2. Архів Калінінського районного суду м. Горлівки Донецької області. Справа № 1-434/03. Вирок від 26.01.2003 р.
3. Архів Кіровського районного суду м. Донецька. Вирок від 25.06.2004 р.
4. Архів Красноармійського міськрайонного суду Донецької обл. Вирок № 1-295/04 від 27.07.2004 р.
5. Архів Шахтарського міськрайонного суду Донецької області за 2003 р. Справа № 1-83/03.
6. *Бажанов М. И.* Уголовное право. Общая часть / М. И. Бажанов. – Днепропетр. : Пороги, 1992. – 168 с.
7. *Борисов В. И.* Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : моногр. / В. И. Борисов, Г. С. Крайник. – Х. : Юрайт, 2012. – 296 с.
8. *Борисов В. И.* Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. И. Борисов – Х. , 1992. – 399 с.
9. *Борисов В. И.* Уголовная ответственность за нарушение правил охраны труда / В. И. Борисов. – К. : УМК ВО, 1990. – 60 с.
10. *Борисов В. И.* Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения : моногр. / В. И. Борисов, С. В. Гизимчук. – Х. : Консум, 2001. – 160 с.
11. *Борисов В. И.* Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки : моногр. / В. И. Борисов, О. О. Пашенко. – Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 224 с.

12. *Вереша Р. В.* Поняття вини як елемент змісту кримінального права України / Р. В. Вереша ; [вступне слово д-р юрид. наук, проф. М. І. Мельник]. – К. : Атіка, 2005. – 224 с.
13. Вирок Вугледарського міського суду Донецької обл. від 29.07.2004 р.
14. *Гавриш С. Б.* Кримінально-правова охорона довкілля в Україні / С. Б. Гавриш. – К. : Верховна Рада України. Інститут законодавства, 2002. – 634 с.
15. *Дагель П. С.* Субъективная сторона преступления и её установление : моногр. / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 243 с.
16. *Журавель М. В.* Деякі проблеми відмежування катування (ст. 127 КК України) від злочинів, передбачених ст. 365 КК України і ст. 373 КК України / М. В. Журавель // Проблеми державотворення і становлення правової системи в сучасних умовах : зб. тез доп. та наук. повідомлень міжнар. студ. наук. конф. / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Нац. юр. акад. України, 2009. – С. 152–154.
17. *Зинченко Э. Н.* Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности горных работ / Э. Н. Зинченко. – Киев – Донецк : Вища шк. Головное изд-во, 1979. – 148 с.
18. *Козлов А. П.* Понятие преступления / А. П. Козлов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 819 с.
19. Конституція України : прийнята 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
20. *Коржанський М. Й.* Презумпція невинуватості і презумпція вини : моногр. / М. Й. Коржанський. – К. : Атіка, 2004. – 216 с.
21. *Крайник Г. С.* Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Г. С. Крайник. – Х., 2011. – 225 с.
22. *Кригер Г.* Ещё раз о смешанной форме вины / Г. Кригер // Советская юстиция. – 1967. – № 3. – С. 5–7.
23. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
24. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
25. Курс советского уголовного права. Часть Особенная. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. – Т. 3. – 836 с.
26. *Лановенко И. П.* Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан / И. П. Лановенко, Г. И. Чангули ; АН УССР. Ин-т госуд. и права ; [отв. ред. И. П. Лановенко]. – К. : Наук. думка, 1989. – 280 с.
27. *Лунеев В. В.* Предпосылки объективного вменения и принцип виновной ответственности / В. В. Лунеев // Государство и право. – 1992. – № 2. – С. 57–61.
28. *Музыка А. А.* Змішана форма вини / А. А. Музыка // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1999. – Д – Й. – Т. 2. – 744 с. – С. 627-628.
29. *Пащенко О. О.* Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: соціальна обумовленість і склад злочину : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. О. Пащенко. – Х., 2004. – 220 с.
30. *Пащенко О. О.* Особливості психічного ставлення суб'єкта до суспільно небезпечного діяння у злочинах, пов'язаних з порушенням правил безпеки / О. О. Пащенко // Вісник прокуратури. – 2007. – № 6 (72). – С. 71–76.
31. *Пинаев А. А.* Особенности составов преступлений с двойной и смешанной формами вины : учеб. пособие / А. А. Пинаев. – Х., 1984. – 51 с.
32. *Сахаров А. Б.* Ответственность за должностные злоупотребления по советскому уголовному праву / А. Б. Сахаров. – М. : Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1956. – 209 с.
33. *Светлов А. Я.* Ответственность за должностные преступления / А. Я. Светлов. – К. : Наук. думка, 1978. – 303 с.

34. Справа № 1-530/05. Архів Калінінського районного суду м. Горлівки Донецької обл. від 04.11.2005 р.
35. Тихий В. П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами : учеб. пособие / В. П. Тихий. – К. : УМК ВО, 1989. – 80 с. – С. 53.
36. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / отв. ред. Б. В. Здравомыслов. – М., 1996. – 508 с.
37. Уголовный кодекс Украинской ССР на современном этапе. Часть Особенная. – К., 1987.
38. Федитник В. М. Поняття складної вини в доктрині кримінального права: історико-правовий аспект / В. М. Федитник // Наше право. – № 2. – 2006. – С. 62–67.
39. Фейербах П.-А. Уголовное право / П.-А. Фейербах. – СПб., 1810. – 132 с.
40. Харченко В. Б. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Новое законодательство в вопросах и ответах. Конспект лекций / В. Б. Харченко. – К. : Атика, 2002. – 288 с.

Крайник Г. С. Вина как признак субъективной стороны нарушения правил безопасности во время выполнения работ с повышенной опасностью.

В статье анализируется вина как признак субъективной стороны нарушения правил безопасности во время выполнения работ с повышенной опасностью (ст. 272 УК Украины), смешанную форму вины и т.д.

Ключевые слова: вина, субъективная сторона преступления, смешанная форма вины, нарушение правил безопасности.

Krynik G. S. Guilt as a sign of a subjective side of the violation of the rules of safety while fulfilling risky jobs.

In the article author analyzed the guilt as a sign of a subjective side of the violation of the rules of safety while fulfilling risky jobs (a. 272 of CC of Ukraine), mixed form of guilt etc.

Key words: guilt, subjective side of crime, mixed form of guilt, violation of the rules of safety.